

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

Повідайчик О.С.

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,*

Хоминець С.І.

*аспірант кафедри загальної педагогіки
та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

PEDAGOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL MOBILITY OF A MODERN SPECIALIST

O. Povidaychuk

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of
Sociology and Social work
State University «Uzhgorod National University»,*

S. Khominets

*Postgraduate Student at the Department of
General Pedagogy and High School Pedagogy
State University «Uzhgorod National University»*

Анотація. У статті досліджуються педагогічні аспекти професійної мобільності сучасного фахівця. Проаналізовано внутрішні і зовнішні фактори, які зумовлюють необхідність становлення професійно мобільних кадрів. На основі

узагальнення деяких наукових підходів визначено зміст поняття професійної мобільності та виокремлено її види (горизонтальну і вертикальну). Розглянуто основні форми розвитку професійної мобільності фахівців у системі безперервної освіти.

Abstract. The article deals with the pedagogical aspects of professional mobility of a modern specialist. There are analyzed the internal and external factors that determine the necessity of the formation of professionally mobile specialists. On the basis of the generalization of some scientific approaches, the content of the concept of professional mobility is defined, as well as its types (horizontal and vertical) are distinguished. The main forms of professional mobility of specialists in the system of continuous education are considered.

Ключові слова: фахова підготовка, професійна мобільність, особистісно-професійні риси, фактори, види, форми розвитку професійної мобільності.

Key words: professional preparation, professional mobility, personal and professional features, factors, types, forms of development of professional mobility.

Характерними особливостями сучасного суспільства є динамічні перетворення, що характеризуються переорієнтацією одних галузей професійної діяльності на інші, пред'являючи принципово нові вимоги до підготовки фахівців у закладах вищої освіти. Щоб бути успішним і затребуваним на ринку праці, майбутні педагоги повинні володіти певними особистісними якостями – вміти швидко і ефективно адаптуватися до нових умов професійного середовища, бути рухливими, вміти проектувати і реалізовувати на практиці нові освітні ситуації, аналізувати освітні тенденції і відповідно до них здійснювати власну самоосвіту, саморозвиток, тобто бути професійно мобільними.

Потреба забезпечення неперервності освітнього процесу та необхідності підготовки мобільних фахівців аргументується в законах України «Про вищу освіту» (2014), «Про освіту» (2017), Концепції розвитку неперервної педагогічної

освіти (2013), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012). Проте результати численних досліджень засвідчують, що сучасна вітчизняна система освіти поки що не повною мірою виконує поставлені перед нею завдання. Багато педагогів у своїй практичній діяльності мають певні труднощі, які обумовлені нерозвиненими здібностями до варіативного застосування своїх знань, умінь, навичок, прийняття нестандартних рішень в умовах невизначеності, а також з відсутністю навичок гнучкої адаптації до мінливих умов професійного середовища, здатності до осмислення суперечності власної професійної діяльності і на цій основі конструювання професійного саморозвитку.

Особливо часто подібні проблеми виникають у педагогів початківців. Випускники педагогічних спеціальностей накопичують певний досвід і володіють деякими якостями мобільного фахівця, однак не завжди можуть реалізувати їх у своїй професійній діяльності. Тому виникає потреба в дослідженні процесу формування професійної мобільності майбутніх педагогів.

Ступінь наукової дослідженості проблеми дозволяє стверджувати про її комплексний міждисциплінарний характер. Теоретичні основи розглядаються в працях соціологів (П. Бло, О. Данкен, П. Сорокін, Б. Шеффер); сучасні вітчизняні та зарубіжні концепції соціальної та професійної мобільності описані в роботах П. Блаца, Д. Голдторпа, Т. Заславської, Ю. Карпова; педагогічні аспекти професійної мобільності фахівців частково розглядаються у працях Н. Латуші, Н. Ничкало, Г. Рідкодубської, Н. Сургунд та ін. Проте аналіз наукових джерел засвідчує, що низка характеристик феномена професійної мобільності педагога є недостатньо вивченою і потребує подальших досліджень.

Сучасна соціально-економічна ситуація (зменшення кількості студентів, укрупнення закладів освіти, скорочення педагогічних кадрів) об'єктивно ускладнює можливість певної частини випускників педагогічних спеціальностей працювати в сфері освіти. Вони змушені шукати себе в інших професійних

сферах, зокрема там, де гуманітарний потенціал педагогічної освіти залишається не повною мірою затребуваним. Актуалізується проблема використання здібностей випускників-педагогів у тих сферах, де затребувані фахівці, які володіють професійними і загальнокультурними компетенціями, психолого-педагогічними знаннями та сучасними гуманітарними технологіями. Університетська педагогічна освіта в умовах її модернізації і розвитку може стати базою з підготовки висококваліфікованих, професійно мобільних кадрів для роботи не тільки в сфері освіти, але й більш широкому просторі, де затребуваний потенціал педагогічної освіти.

Необхідність розвитку професійної мобільності сучасних фахівців визначається низкою факторів, які можна умовно розподілити на дві групи – внутрішні і зовнішні. До внутрішніх факторів відносять фізіологічні і психологічні особливості людини. Зокрема, якщо говорити про темперамент, то негативний вплив цього чинника може проявитися: у меланхоліка через замкнутість і сором'язливість, у флегматика – у байдужості до навколишнього середовища, у сангвініка – поверховості, непостійності, у холерика – в поспішності рішень. У той же час, сангвініки і холерики більшою мірою схильні до змін у своєму житті, зокрема й у професійній діяльності, вони швидко реагують на зміни, цікавляться інноваціями. Важливою рисою професійно мобільної особистості є схильність до ризику, готовність до зміни звичного способу життя й нової роботи, здатність приймати рішення, наслідки якого не завжди очевидні й передбачувані. Важливу роль у становлення професійно мобільного фахівця відіграє вік – молодша людина є більш мобільною, в той же час, коли старша є більш консервативною в поглядах, їй складніше зважитися на зміни. Не менш важливою якістю сучасного фахівця є впевненість у власних силах – позитивний настрій, віра в успішний результат справи, рішучість, сила волі, вміння ставити перед собою чіткі цілі. Провідною є також система життєвих

цінностей – активність, цілеспрямованість, оптимізм, прагнення до успіху, професійного росту тощо.

До зовнішніх факторів відносять: суспільно прийнятні норми і установки (сформовані уявлення про «правильне» життя, моделі поведінки людей), умови і оплата праці, її престижність, комфортні умови праці (ці чинники суттєво впливають на рішення особистості щодо прагнення знайти роботу), зміни в структурі ринку праці (виникнення нових сфер професійної діяльності зумовлює попит на кадри відповідної кваліфікації), певна життєва ситуація, в якій знаходиться людина (звільнення з попереднього місця роботи, зміни в сімейному стані, втрата джерел доходу, засобів до існування, виникнення невідкладних витрат та ін.) [8]. З огляду на різноспрямованість визначених чинників і їхній можливий вплив (позитивний чи негативний) на готовність особистості до діяльності, необхідним є теоретичне обґрунтування і реалізація в освітньому процесі особливого навчального середовища, спрямованого на формування професійно мобільного фахівця.

Аналіз основних підходів до змісту поняття «професійна мобільність» дозволяє розглядати його з різних позицій. Простежуються два підходи до трактування цього поняття: перший (Н. Громова, С. Фролов) пояснює її тільки з точки зору зміни посади (кар'єрне зростання), професії (зовнішнє переміщення, рух, перехід індивіда); другий (О. Амосова, Л. Вершиніна, М. Ярошевський) співвідноситься з певними характеристиками особистості (внутрішньо притаманними властивостями, рисами). При цьому поняття мобільності розглядається як інтегративна якість особистості, що характеризує її здатність швидко змінювати своє становище в соціальній, культурній або професійній сферах, що зумовлено впливом певних обставин у середовищі суб'єктів (об'єктів) діяльності [2].

У науковій літературі професійна мобільність часто інтерпретується як елемент процесу «життєвих досягнень», що реалізується за допомогою трудової діяльності і дозволяє розглядати її в контексті невиробничих досягнень індивідів.

Ми поділяємо позицію Є. Іванченко, яка визначає професійну мобільність як «інтегровану якість особистості, що виявляється у здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у галузі економіки та фінансів із залученням правової сфери; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих галузях діяльності та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно з аналізом економічної та соціальної ситуації в державі; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовності до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юнктурі ринку праці» [4, с. 190].

Згідно з позицією В. Міщенко і А. Черкасова, професійна мобільність – це здатність особистості реалізувати свою потребу в певному виді діяльності, відповідно до своїх схильностей і можливостей з користю для суспільства вміло переходити від одного професійного рівня до іншого, розширюючи або поглиблюючи його характер, виявляти такі риси як відкритість, активність, адаптивність, комунікативність, креативність та ін. [6].

Дослідниця Л. Горюнова визначає професійну мобільність як: 1) якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини; 2) діяльність людини, що детермінована подіями зовнішнього середовища, результатом якої є самореалізація людини в професії; 3) процес перетворення людиною самої себе, а також навколишнього професійного та життєвого середовища. Ознаками мобільного фахівця авторка вважає здатність людини впливати на події, управляти ними, використовувати їх для свого саморозвитку. Основу

професійної мобільності складають фахові знання, вміння і професійно значущі особистісні якості, які виступають у якості структурних компонентів. Професійна мобільність, на думку дослідниці, є інтегративною якістю особистості, яка характеризує рухливість її внутрішнього стану та адаптаційні механізми, що забезпечують досягнення професійної компетентності в процесі професійної підготовки [3, с. 82].

Узагальнюючи розглянуті наукові підходи щодо визначення поняття професійної мобільності сучасного фахівця, ми розуміємо його як інтегративну якість, яка поєднує в собі потребу особистості в змінах, розвинуті когнітивні здібності і особистісні риси, а також знання та вміння, що визначають готовність до прийняття рішень при змінах у професійній діяльності.

Аналіз наукових праць дав можливість виокремити види професійної мобільності сучасних фахівців – горизонтальну і вертикальну (висхідну і низхідну) [5; 7].

Горизонтальна професійна мобільність передбачає перехід з одного до іншого підрозділу без зміни посади в межах одного закладу чи перехід на аналогічну посаду зі зміною посадових функцій, а також підвищення компетентності й ефективне використання особистісних якостей у професійному розвитку, гнучкість професійних поглядів і дій, здатність особистості до саморозвитку в конкретних професійних умовах, що змінилися.

Вертикальна мобільність (висхідна) забезпечує можливість пересування з посади простого працівника на посаду завідувача підрозділом, більш повної професійної реалізації, а також підвищення професійного статусу.

Вертикальна мобільність (низхідна) супроводжується втратою здобутого статусу, що зумовлено загальною ситуацією на ринку праці. Якщо майбутній працівник припиняє професійний розвиток, не слідкує за глобальними трансформаціями, за соціально-політичною та економічною ситуацією в державі,

тобто не саморозвивається, то такі тенденції також можна віднести до низхідної професійної мобільності.

Відзначимо, що професійно мобільний фахівець повинен володіти: здатністю до професійної самореалізації з урахуванням особливостей фаху, потреб, схильностей, інтересів і здібностей до певної діяльності, до безперервного особистісного і професійного саморозвитку; способами активного реагування на зміни в професійній діяльності (проекування можливих фахових змін (статусу, характеру і змісту праці, професії та ін.); методами вирішення проблемних ситуацій і конструювання адекватної поведінки при змінах у професійній діяльності.

Виділяються такі форми розвитку професійної мобільності фахівців, зокрема майбутніх педагогів, у системі безперервної освіти:

- інноваційна педагогічна діяльність, яка проявляється в засвоєнні і застосуванні нових форм, методів, технологій навчання, різних видів професійної педагогічної діяльності, у впровадженні педагогічних інновацій, участі в реалізації інноваційних проєктів, науково-дослідницькій діяльності;
- освоєння суміжних педагогічних професій і сфер діяльності на основі здобутої базової педагогічної освіти (наприклад, вчитель-предметник може працювати в установах додаткової освіти дітей, громадських або некомерційних організаціях педагогічного профілю, соціально-педагогічних установах, засобах масової інформації педагогічної спрямованості та ін.);
- управлінська діяльність у сфері навчання і виховання, що зумовлює наявність особливих якостей і здібностей педагога у галузі менеджменту, політичного і стратегічного бачення розвитку освіти та педагогічної професії;

- підвищення кваліфікації, що забезпечує динамічне професійне становлення особистості та її конкурентоздатність;
- взаємодія з соціумом і професійно-педагогічною спільнотою, що обумовлює відкритість до нового, розвиток соціального партнерства та соціальну гнучкість в освітньому процесі;
- освоєння непедагогічних професій, що може бути обумовлено обставинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру, але в будь-якому випадку це має певну соціальну значущість, оскільки дозволяє людині вирішити життєві проблеми, самовизначитися в своїх професійних інтересах і здібностях, що відповідають потребам соціуму [1].

Отже, професійна мобільність як інтегральна якість сучасного фахівця забезпечує його саморозвиток і самореалізацію, а також сприяє динамічному розвитку професії й суспільства. Це актуалізує проблему професійної підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти, зокрема, через розробку системи формування професійно мобільних кадрів та педагогічних умов її реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Wegener B. Job mobility and social ties: social resources, prior job, and status attainment. *American social review*. 1991. Vol. 56, No. 1. Feb. pp. 60–71.
2. Володавчик В. Професійна мобільність як науково-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. №1 (108). 2014. С. 88–92.
3. Горюнова Л.В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования. Ростов н/Д.: Прометей, 2006. 123 с.
4. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 181 с.

5. Латуша Н.В. Поняття «Професійна мобільність» у педагогічному аспекті. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія.* Вінниця, 2014. Вип. 42, Ч. 2. С. 6–9.
6. Мищенко В.А., Черкасов А.В. Теоретические аспекты формирования профессиональной мобильности студентов вузов на современном этапе реформирования высшего образования. *Педагогическое образование и наука.* №5. 2012. С. 81.
7. Рідкодубська Г. А. Професійна мобільність майбутнього працівника соціальної сфери: теорія та практика: монографія. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2018. 296 с.
8. Сургунд Н. Професійна мобільність як складова системи професійного розвитку сучасного фахівця. *Вісник Національного університету оборони України.* №3 (40). 2014. С. 340–345.